

Kadı Siraceddin el-Urmevî'ye Göre Mantığın Konusu, Önemi ve Gerekliliği*

Nilüfer ÖZTÜRK KOCABIYIK*

Öz

Mantık, doğru düşünmenin kurallarını içeren ve insanı yanlışla düşmekten koruyan bir ilimdir. Bu ilim felsefe tarihinde önemli bir yerde bulunmaktadır. İslam düşünce tarihinde de bu önemini genel itibarıyla korumuştur. Farâbî'nin bu ilmi özenle incelemesiyle ve Aristoteles'ten sonra onu tekrar sistematik hale getirmesiyle birlikte mantık ilimlerin, özellikle felsefenin, ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Daha sonra ise Gazâlî ile birlikte sadece felsefenin değil aynı zamanda kelam ve fıkıh gibi ilimlerle bir araya gelmiştir. Gazâlî sonrasında bu durum Fahreddin er-Râzî ile devam etmiş ve onun takipçileri de benzer yaklaşım sergilemiştir. Fahreddin er-Râzî'nin takipçilerinden olan Urmevî de mantık ilmini önemli bulmuş ve onun öğrenilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu çalışmada Urmevî açısından mantık ilminin konusunun ne olduğu, mantığın önem bakımından nerede olması gerektiği ve mantığın öğrenilmesinin ne kadar gerekli olduğu soruları üzerinde durulmaktadır. Bu sorulara verilen cevaplar on üçüncü yüzyıl düşünce sisteminde mantığın yeri ve önemini belirlemek açısından elzemdir. Nitekim mantık tarihi açısından dönem dönem mantık ilmine verilen önem onun kullanım alanını belirlemektedir. Urmevî de on üçüncü yüzyılda yaşayan önemli düşünürlerden biri olarak mantık ilminin konusu, önemi ve gerekliği üzerinde durarak bu ilme katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi, Kadı Siraceddin el-Urmevî, Beyânü'l-Hakk, Mantık.

* Bu makale “Kadı Siraceddin el-Urmevî'nin Metafizik Anlayışı ve “Beyânü'l-Hakk” Eserinin Tahkiki ve İncelenmesi” adlı doktora tezinin Mantık bölümünden hareketle oluşturulmuştur.

* Arş. Gör. Dr., Harran Üniversitesi, niluferozturkkocabiyyik@gmail.com ORCID no: 0000-0003-3218-8258

Subject, Importance and Necessity of Logic According to Qadi Siraj ad-Din al-Urmawî

Abstract

Logic is a science that contains the rules of right thinking and keeps people from making mistakes. This science has an important place in the history of philosophy. It has also generally maintained this importance in the history of Islamic thought. With Farabi's meticulous study of this science and systematizing it again after Aristotle, logic has become an integral part of the sciences, especially philosophy. Later, through the studies of Ghazali, it combined with not only philosophy but also sciences such as kalam and fiqh. After Ghazali, this situation continued with Fakhr al-Din ar-Razi and his followers, who showed a similar approach. Urmavi, who is also one of the followers of Fakhr al-Din ar-Razi, also found the science of logic important and argued that it is a science that should be learned. In this study, attention is focused on the questions of what the subject of the science of logic is in terms of Urmawi, what its position should be in terms of importance, and how necessary it is to learn logic. The answers to these questions are essential for determining the place and importance of logic in the thought system of the thirteenth century. As a matter of fact, the importance given to the science of logic in various periods of its history determines its field of use. As one of the important thinkers who lived in the thirteenth century, Urmavi also contributed to this science by emphasizing the subject, importance, and necessity of the science of logic.

Keywords: Islamic Philosophy, Qadi Siraj ad-Din al-Urmawi, Bayân al-Haqq, Logic.

Giriş

Düşünceleri doğru bir şekilde ortaya koymak ve herhangi bir hataya düşmemek amacıyla Aristoteles'in mantık ilmini kullandığı ve sistemleştirdiği görülmektedir. Aristoteles'in sistemleştirdiği bu ilim daha sonra Atina başta olmak üzere İskenderiye gibi merkezlerde okunmaya devam ettiği bilinmektedir. Ancak felsefe ve mantık gibi ilimlerin dinlerle etkileşimi her zaman olumlu sonuçlar doğurmamıştır. Nitekim Farâbî, Hıristiyan din adamlarının mantığın kıyastan sonraki bölümlerini, özellikle burhan kısmını, dinî bakımdan sakıncalı bulduğunu ve bu nedenle onu öğrenmeyi yasakladıklarını ifade etmektedir. Kıyas ve kıyastan önceki kısımlar ise dinsel öğretilerin kanıtlanmasına katkı sağladığından

okutulmaya devam edilmiştir. Bu itibarla mantık, felsefeden ayrı bir ilim olarak kelim ilminde kullanılmıştır. Daha sonra Bağdat'ta yapılan tercümelemlerle birlikte de devam eden bu durum Farâbî'nin Burhan bölümünü istemesine kadar devam etmiştir. Farâbî'nin başkanlık ettiği Bağdat mantık okulu kurulunca mantık üzerine yapılan çalışmalar da artmıştır. Farâbî sonrası mantık İbn Sînâ metinleri çerçevesinde ele alınmaya başlandı.¹ Gazâlî ile birlikte ise mantık tekrar kelim ve fıkıh gibi ilimlerin hizmetine girmiştir.² Bu süreç Fahreddin er-Râzî ile devam ederek kelim ilminde mantık daha da yoğun bir şekilde kullanılmış³ ve bu durum onun takipçilerine de sirayet etmiştir. Nitekim Fahreddin er-Râzî'nin takipçilerinden biri olan Kadî Siraceddin el-Urmevî'nin mantığa yaklaşımı bunun açık bir örneğidir. Onun eserlerinden biri olan Metâliü'l-Envâr medreselerde okutulmuş ve üzerine şerhler yazılmıştır.⁴ Bu bakımdan Urmevî'nin mantık ilmindeki yerinin ayrıca çalışılması da gerekmektedir. Bu çalışmada Urmevî'nin nazarında mantığın önemi ve gerekliliği üzerine durulacak olup söz konusu durumun mantık tarihi açısından önemi aşikârdır. Ayrıca Urmevî'nin mantığa yaklaşımını belirlemek, on üçüncü yüzyıldaki düşünce sisteminin anlaşılması bakımından da yol gösterici olacaktır.

Mantık

Aristoteles tarafından sistematik bir yapı kazandırılan mantık, ilimlerin girişi mahiyetinde kabul edilen bir araç olarak ifade edilmektedir. Mantığın bu durumu özellikle felsefe ilmi ile ön plana çıkmıştır. Nitekim Aristoteles mantığı felsefeye giriş metodolojisi olarak sistemleştirmiştir. Bununla birlikte Stoacılar ile Plotinus gibi düşünürler mantığı felsefenin

¹ Ali Durusoy, "İbn Rüşd Felsefesinde Mantık Biliminin Yeri", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4/2 (Aralık 2018), 93-94.

² Durusoy, "İbn Rüşd Felsefesinde Mantık Biliminin Yeri", 94; Nicholas Rescher, *İslam Mantık Tarihi*, çev. Ahmet Kayacık (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 37.

³ Nicholas Rescher, *İslam Mantık Tarihi*, 309; ayr. bkz. İbrahim Çapak, "Fahreddin Râzî'nin İslâm Mantık Tarihindeki Önemi ve Bazı Mantık Konuları Hakkındaki Görüşleri", *Dinî Araştırmalar* 8/23 (2005), 114.

⁴ Rescher, *İslam Mantık Tarihi*, s. 138, 326.

bir bölümü olarak kabul etmişlerdir.⁵ Yeni-Eflatuncular mantığı hem felsefeye giriş hem de felsefenin bir bölümü olduğunu belirterek söz konusu iki yaklaşımı uzlaştırmak istemişlerdir. İslam düşünce geleneğinde bahsi geçen bu üç görüşün temsilcileri bulunmakla birlikte yaygın olan yaklaşım, mantığın giriş mahiyetinde bir alet ilmi olarak düşünülmesidir. Nitekim mantığın tanımı yapılırken bile onun alet oluşuna vurgu yapıldığı da görülmektedir.⁶ Örneğin Kindî ve Farâbî mantığı alet ilmi olarak kabul ederek Aristoteles'in de bu şekilde mantığa yaklaştığını ifade etmektedirler.⁷

Mantığın bir giriş ilmi olarak kabul etmek, doğru ve tutarlı bir şekilde düşünmeyi öğrenmek demektir. Doğru düşünmek ise, aklın temel ilkelerine uygun olacak şekilde akıl yürütmektir. Dolayısıyla mantık, düşüncelerin her biri arasındaki muhakeme ilişkilerini incelemektedir. Ayrıca mantık, bu muhakemeleri de geçerli veya geçersiz olması bakımından ele alarak geçerli olanın bilgisine ulaşma çabası içindedir.⁸ İslam felsefe geleneğine bakıldığında da mantığa genellikle bu şekilde yaklaşıldığı görülmektedir.⁹ Nitekim Farâbî mantığı hataya düşülmesi mümkün olan her alanda, yani nazarî ve amelî her ilimde, kesin bilgiye ulaşılmasını sağlayan ve insanın hataya düşmesine engel olan bir sanat ve alet ilmi olarak izah etmektedir.¹⁰ Farâbî gibi İbn Sînâ da mantığı, muhakeme süresi boyunca insanın yanılmasını ve şaşırmasını engelleyen

⁵ İbrahim Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş* (Ankara: Elis Yayınları, 2012), 26-27; Nihat Keklik, "Farâbî Mantığının Kökleri", *Şarkiyat Mecmuası* (İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1961), 4/152-153.

⁶ Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 26-27.

⁷ Keklik, "Farâbî Mantığının Kökleri," 4/154-155.

⁸ Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 13-15.

⁹ Her ne kadar mantık İslam felsefesinde önemli bir konuma sahip olsa da zaman zaman farklı düşüncelerin de hâkim olduğu görülmektedir. Nitekim İslam dünyasında İbn Salah, İbn Teymiyye, Celaleddin Suyutî vb. düşünürler Aristo mantığının bid'at olduğu düşüncesinden hareketle ona karşı çıkmış ve hatta mantıkla ilgilenmenin haram olduğunu düşünmüşlerdir. Bu karşı çıkışın temelinde tam olarak hangi sebeplerin olduğu bilinmemektedir. Bkz. Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, 45-46.

¹⁰ Farâbî, "et-Tevtı'atü fi'l Mantık", *Mantığa Giriş Risaleleri*, çev. Yaşar Aydın (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 16, 24.

kuralları sağlayan bir araç şeklinde ifade etmektedir.¹¹ Mantığı araç olarak ifade etmesinin yanı sıra İbn Sînâ'nın onu felsefenin incelediği alanlardan biri olarak da kabul ettiği görülmektedir. Zira ona göre mantık, akledilirlerin ilişkileri üzerine önemle durmaktadır.¹² Gazâlî'nin mantığa yaklaşımı ise onu doğru bilginin ve buna bağlı olarak da mutluluğun temeline yerleştirme şeklinde ifade edilebilir.¹³ Urmevî'nin mensup olduğu ekolün kurucusu olan Fahreddin er-Râzî nazarında mantık, nefsin aklî suretleri elde etmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Nitekim mantık olmadan bu suretlerin elde edilmesi neredeyse imkânsız ya da çok zor bir durumdur.¹⁴

İslam düşünce geleneğinde mantığa verilen bu önemin Urmevî ile devam ettiği görülmektedir. Nitekim o da diğer düşünörlere benzer bir şekilde mantığı, kendisinde yanılma imkânı bulunan her ilim için bir alet konumunda olduğunu ifade etmektedir. Bu bakımdan Urmevî nazarında mantık “zarurîden nazarînin nasıl elde edildiğini öğreten kurallı (kanunî) bir araç”tır. Ayrıca mantık, düşüncenin doğru olan ve olmayanını ayırmakla birlikte fasid olandan sahihi ayıran şeyin ne olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁵ Urmevî ilimler içinde en faziletlisi olarak kabul edilenin, burhana ve delile dayanmasıyla yakînî bilgiye ulaşmayı sağlayan ve Bakara 269 ile Nahl 125.ayetlerde de ifade edildiği üzere hikemi ilahiyat olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan Urmevî, hikemi ilahiyat olarak ifade ettiği eserlerine öncelikle mantık ilmi ile başlamaktadır. Hatta son dönem eseri olan *Beyânû'l-Hakk*'ta bu ilmi eksiksiz olarak incelediğini de

¹¹ İbn Sînâ, *İşaretler ve Tembihler*, çev. Ali Durusoy, Muhittin Macit ve Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005), 2.

¹² Dimitri Gutas, “İbn Sînâ'ya Göre Kelamın Mantığı”, çev. M. Cüneyt Kaya, *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* /34 (2008/1), 248-249.

¹³ Gazâlî, *Makasidû'l-Felâsife*, thk. Ahmed Ferid el-Mezidî, (Lübnan: Darû'l-Kutub 'Almiyye, 1971), 13-14.

¹⁴ Fahreddin er-Râzî, *Şerhû'l-İşarât*, İstanbul: Millet Genel Kütüphanesi, Carullah Efendi, 1309, 4a; Hasan Akkanat, *Kadı Siraceddin el-Urmevî ve Metalîu'l-Envar İsimli Eseri Tahkik, Çeviri, İnceleme*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 3/44.

¹⁵ Urmevî, *Beyânû'l-Hâkk ve Lisânû's-Sıdk*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 1567, 1b.

belirtmektedir.¹⁶ Şimdi, doğru düşünmenin kanunları şeklinde tanımlanabilen mantık ilminin Urmevî'ye göre konusu, önemi ve gerekliliği hususu bu çerçevede ele alınabilir.

Urmevî'ye Göre Mantiğin Konusu

Mantık ilminin genellikle bir araç olarak kabul edilmesi onun konusunun olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim Farâbî mantığın konusunun lafızların delalet etmesi açısından makulat ve makulata delalet etmesi açısından da lafızlar olduğunu ifade etmektedir.¹⁷ Farâbî'den farklı bir görüşü savunan İbn Sînâ¹⁸ açısından mantık ise anlamları belirleme açısından onlarla ilgilenmektedir.¹⁹ Dolayısıyla İbn Sînâ nazarında mantık, şeylerin tikellerinin hariçte ve zihindeki varlıklardan herhangi birinde bulunması veya mahiyet olması açısından değil, şeylerin tikellerine ilave olan yüklem, konu gibi durumlar bakımından ele almaktadır.²⁰ Başka bir şekilde ifade edilecek olursa İbn Sînâ perspektifinden mantık ikinci akledilirleri kendisine konu yapmaktadır.²¹

Fahreddin er-Râzî'nin de belirttiği üzere²² Urmevî açısından da her ilmin konusu, o ilmi ilim yapan, örneğin tıp için insan bedeni, fizik için

¹⁶ Urmevî, *Beyânû'l-Hakk*, 1b.

¹⁷ Farâbî, "İlimlerin Sayımı," *Mantiğa Giriş Risaleleri*, çev. Yaşar Aydın (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 104.

¹⁸ İbn Sînâ açısından mantık ilmi ile ilgilenen kişi, mantıkçı olmasından dolayı doğrudan doğruya lafızlarla ilgilenmemektedir. Mantıkçının onlarla ilgilenmesi iletişim ve konuşma yönündendir. (Bkz. İbn Sînâ, *Mantiğa Giriş*, çev. Ömer Türker, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2013), 16.) Farâbî ise mantığın nahve benzediğine dikkat çeker. Dolayısıyla nahiv ilminin dil ve kelimelere olan nispeti, mantık ilminin de akıl ve makullere olan nispeti aynıdır. Ayrıca nahiv ilminin kelimeler için koymuş olduğu kuralların benzerlerini de mantık makuller alanında vermektedir. (Bkz. Farâbî, "İlimlerin Sayımı", 94.)

¹⁹ Tony Street, *İslam Mantık Tarihi*, çev. Harun Kuşlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013), 41.

²⁰ İbn Sînâ, *Mantiğa Giriş*, 16.

²¹ Street, *İslam Mantık Tarihi*, 41.

²² Fahreddin er-Râzî, *Kitâbu'l-Mulahhas fi'l-Mantık ve'l-Hikme*, c. I. thk. İsmail Hanoğlu, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 1/6.

fiziksel cisim vb. gibi, ek konularının incelenmesi şeklindedir.²³ Fahreddin er-Râzî mantık ilminin konusunu bilinenden bilinmeyene gidebilmesi açısından ikinci akledilirler olan tümeller²⁴ şeklinde kabul etmektedir. Urmevî ise mantığın konusunun tasavvurat ve tasdikatı mutlak olarak değil aksine doğrudan ve dolaylı olarak elde edilen tasavvur ve tasdikattan bilinmeyen konulara, bilinen tasavvur ve tasdikattan nasıl ulaşıldığının belirtmesi şeklinde olduğunu ifade etmektedir.²⁵ Doğrudan elde edilen tasavvurlar, tanım ve resm gibi, açıklayıcı söz iken, dolaylı olarak ifade edilenler ise, külli veya cüz'i, zati veya arazî, cins veya fasıl ve diğerleridir. Doğrudan elde edilen tasdik kıyas ve istikra gibi deliller (hüccet) iken, dolaylı bir şekilde elde edilen tasdik ise, külli, cüz'i, yüklemli ve şartlı önermedir. Bu konular tasavvur ve tasdikatin, tasavvur ve tasdikat olmaları bakımından eklendiği konulardır. Böylece Urmevî nazarında tasavvur ve tasdikatin mantığın konusu olduğunu söylemek mümkündür.²⁶

Urmevi Düşüncesinde Mantığın Önemi ve Gerekliliği

Mantık ilmi düşünce tarihi boyunca önemli ve gerekli görülen bir alan olarak genellikle kabul görmüştür. Öncelikle bir alet veya giriş ilmi olması bakımından felsefenin başlangıcında bulunmuş ve İslam düşünce tarihinde de felsefeyle birlikte kelam ve fıkıh gibi ilimlerden önce de okutulmuştur. Müteahhirûn dönemi önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edebileceğimiz Kadı Siraceddin el-Urmevî de bu ilmi titizlikle inceleyerek eserlerinde ona yer vermiştir. Mesela *Beyânû'l-Hakk* adlı eserine bakıldığında önce mantık ilminin gerekliliği hususuna değinildiğini ve buradan hareketle mantığın konusunun belirlendiği görülecektir.²⁷

Mantık ilmi, felsefî konuların bölümlerinde kullanıldığı zaman, ilmî ve amelî bütün sanatlarda kesin bilgiye ulaşmayı sağlayan bir alettir. Bu bakımdan hakikati araştırılan şeyin gerçekliğine mantık dışında bir ilimle ulaşmak mümkün değildir.²⁸ Farâbî gibi Urmevî de mantığı, nazarî olan bilgilerin zarurîlerden hareketle nasıl elde edildiğini; doğru olan ile

²³ Urmevî, *Beyânû'l-Hâkk*, 2a.

²⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mulahhas*, 1/6.

²⁵ Urmevî, *Beyânû'l-Hâkk*, 2a.

²⁶ Urmevî, *Beyânû'l-Hâkk*, 2a.

²⁷ Bkz. Urmevî, *Beyânû'l-Hâkk*, 1b.

²⁸ Farâbî, "et-Tevti'atü fi'l Mantık", s. 24.

olmayan akıl yürütmenin nasıl olduğunu; doğru olan şeyi yanlış olan şeyden ayırmanın ne olduğunu; doğru ile yanlışın karışması durumunu ve doğru zannedilen şeyin ne olduğunu gösteren bir ilim olarak düşünülmektedir. Nitekim Urmevî nazarında mantık ilmi kurallara sahip bir alet ilmi şeklinde ifade edilmektedir. Bu bakımdan insan, mantık kurallarına uyduğu sürece fikir ve düşüncesinde hatadan uzak olur.²⁹ Mantık ilmi insanı hatadan koruyarak doğru düşünceye ulaştıran yegâne ilim olarak kabul edilebilir.³⁰

Mantığın gerekliliği konusunda Urmevî bilgiden de hareket etmektedir. Nitekim bilgi, kendisinden öncekilerinde kabul ettiği üzere³¹, tasavvur veya tasdik olmak üzere; bir kısmı başkasıyla kazanılmaya gerek olmayan zarurî diğer bir kısmı ise başkası aracılığıyla elde edilmesi gereken nazarî şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Urmevî nazarında tasavvur, herhangi bir şeyin hem lehinde hem de aleyhinde olumlu ya da olumsuz hüküm vermeksizin düşünülmesidir ve bu bakımdan da idrakidir. Şayet aksi durum olursa, yani o şeyin lehinde ya da aleyhinde olumlu ya da olumsuz hüküm verilirse bu da tasdik olarak ifade edilmektedir. Bunu bir örnek ile açıklayan Urmevî'ye göre, "insan canlıdır veya cansızdır" ifadesinden hareketle önce yapılması gereken şey, "insan", "hayvan", "canlı" ve "cansız" kavramlarını ayrı bir şekilde tek başlarına düşünmektir. Bu kavramları tek başına düşünmek bir hüküm ifade etmediği için bu durum tasavvurdur. Ancak söz konusu ifadeyi birlikte ele aldığımızda bir hüküm belirttiği için bu da tasdik olarak ifade edilmektedir. Urmevî tasavvur ve tasdik her birisinin tamamının bütünüyle zarurî olduğunun söylenemeyeceğini belirtmektedir. Aksi halde devr ve teselsül oluşur ve bir şeye ulaşmak mümkün olmazdı. Yani elde edilmek istenen şey ona ulaştıracak şeyden önce gelerek devri oluştururdu. Teselsül ile de bir şeyi sürekli elde etmek gerekirdi. Ancak söz konusu olan bu iki durum mümkün olmamakla birlikte insanın gücünü de aşmaktadır. Bu bakımdan hem tasavvur hem de tasdik tamamıyla zarurî ve de nazarî olamayıp bazıları zarurî bazıları da nazarî olmaktadır. Her ne

²⁹ Urmevî, *Beyânû'l-Hâkk*, 1b.

³⁰ Nilüfer Öztürk Kocabıyık, *Kadı Siraceddin el-Urmevî'nin Metafizik Anlayışı ve "Beyânû'l-Hakk" Eserinin Tahkiki ve İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 1/29

³¹ İbn Sînâ, *Mantiğa Giriş*, 10-11.

kadar nazarî olanlar zarurîden elde ediliyor olsa da bu durum hepsi için geçerli değildir. Nitekim bazılarının kendine has zorunlulukları olmakla birlikte ona ulaştıracak olan uygun yol ve yöntemleri bulunmaktadır. Fakat Urmevî aklın bu şartların tek başına idrak etmesinin mümkün olmadığını aksi takdirde nazar ehli olanların hiç hata yapmayacağını, ihtilafa düşmeyeceğini ve yine farklı dönemlerde kendilerine muhalif olmayacağını ifade etmektedir. Buradan hareketle Urmevî mantık ilminin kurallarına uyulduğunda kişinin zihnini hatadan koruyacak olanın mantık olduğunu ifade ederek onun gerekliliğinin altını çizmektedir.³²

Mantık ilminin bütün yollarını bilmek zihni hatadan koruduğu gibi bilinmeyi de bilinir kılmaktadır. Bu nedenle mantık ilmini kullanmadan hiç kimse, basit gibi görünmesine rağmen, bilinenden hareketle bilinmeyi açığa çıkaramaz. Ancak Urmevî mantık ilminin kurallarını uygulamayan herhangi bir kişinin zihninde, akıl sahibi olan herkesin bilebileceği bazı zorunlu öncüllerin bulunduğunu ifade etmektedir. Fakat bunların daimî ve çoğunlukla olması mümkün değildir. Söz konusu edilen öncüller sadece rabbanî bir destekle desteklenmiş kişilerin zihinlerinde daimî veya çoğunlukla olabilir.³³ Bu şekilde desteklenen kişilerin mantık ilmine ihtiyaç duymamaları diğerlerinin de muhtaç olmadığını göstermemektedir.³⁴ Bu noktada Urmevî mantığın zaruri mi veyahut nazari mi olduğuna dair bir tartışma başlatmaktadır. Urmevî mantık ilminin zaruri olmasının imkân dâhilinde olmadığını, aksi halde herkesin bu hususta hem fikir olacağını iddia etmektedir. Bunun yanı sıra mantık ilminin nazari de olamayacağını; aksi takdirde başka bir mantığa ihtiyacın olacağını izah etmektedir. Bu durumda Urmevî, mantığın bir bölümünün zarurî diğer bir bölümünün de nazarî olduğunu savunmakta ve mantığın nazari olan kısmının da zaruriden elde edildiğini belirtmektedir.³⁵

³² Urmevî, *Beyânû'l-Hâkk*, 1b.

³³ Urmevî burada peygamberlerden bahsetmektedir.

³⁴ Urmevî, *Beyânû'l-Hâkk*, 2a.

³⁵ Urmevî, *Beyânû'l-Hâkk*, 1b.

Sonuç

Mantık ilminin ne olduğu sorusuna Urmevî'nin genellikle mantık ilminin amacının ne olması gerektiğinden hareketle cevap verildiği görülmektedir. Nitekim mantık ilmi kişiyi hataya düşmekten koruması gereken bir ilim şeklinde ifade edildiğinde aslında burada mantığın amacı ile özdeşleşmektedir. Benzer şekilde mantık ilminin amacı onun önemini de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla önemli olan bir ilmin öğrenilmesi de gerekir ki, bu da onun gerekliliğini göstermektedir. Bu bakımdan Urmevî açısından mantık ilminin ne olduğu, amacı, önemi ve gerekliliği birbiriyle yakından ilişkili ve hatta ayrılmaz bir şekilde ele alınan hususlardır.

Mantık ilminin alet olarak ya da felsefenin bir parçası olarak kabul edilmesinin ötesinde onun doğru düşünmeyi ve muhakeme yeteneğini düzgün bir biçimde kullanmayı sağlaması her zaman ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşımla hareket eden Urmevî de mantığa gereken önemi vererek onu incelemiş ve eserlerindeki görüşleri mantık kuralları çerçevesince oluşturmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Urmevî açısından mantık ilminin önemi ve gerekli olduğu konusunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Urmevî nazarında en yüce bilgi marifetullahtır. Marifetullaha ulaşmak ise sadece doğru düşünce ile mümkündür. Doğru düşünebilmenin yolu da mantık ilminin kurallarını tam manasıyla bilmektir.³⁶ Bu bakımdan Urmevî mantığı farz-ı kifaye konumuna yerleştirmektedir.³⁷ Onun bu düşünceci mantığa olan yaklaşımını özetler niteliktedir. Ayrıca Urmevî birçok mantık eseri kaleme almış ve bunlardan Metâliu'l-Envâr ve onun şerhi medreselerde okutulmuştur. Bunun yanı sıra Urmevî, Beyânû'l-Hakk adlı eserinde de mantığın bütün meselelerini geniş bir şekilde ele alarak incelemiştir. Bütün bunlar Urmevî açısından mantığın ne kadar önemli ve öğrenilmesi ne kadar gerekli olan bir ilim olduğunun göstergesidir.

Günümüz açısından da mantık ilminin önemli olduğu aşîkârdır. Ancak bugün tek bir mantık anlayışı değil farklı farklı birçok mantık anlayışlarının olduğu görülmektedir. Bu bakımdan yapılması gereken şey,

³⁶ Urmevî, *Beyânû'l-Hâkk*, 1b.

³⁷ Hasan Akkanat, "Kadı Siraceddin el-Urmevî ve Okulu", Selçuklu Kadılarında Siraceddin el-Urmevî Sempozyumu Bildirileri, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2017), 20.

doğru dūşünceye ulaşmayı sağlayacak ve hatadan koruyacak olan en tutarlı ve en sistemli mantık yaklaşımı ile bilgiye ulaşmayı amaçlamaktır.

Kaynakça

- Akkanat, Hasan. *Kadı Siraceddin el-Urmevî ve Metalîu'l-Envar İsimli Eseri Tahkik, Çeviri, İnceleme*, c. III. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Akkanat, Hasan. “Kadı Siraceddin el-Urmevî ve Okulu”. *Selçuklu Kadılarından Siraceddin el-Urmevî Sempozyumu Bildirileri*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, 2017.
- Çapak, İbrahim. “Fahredden Râzi'nin İslâm Mantık Tarihindeki Önemi ve Bazı Mantık Konuları Hakkındaki Görüşleri”. *Dinî Araştırmalar*, 8/23, 111-126.
- Durusoy, Ali. “İbn Rüşd Felsefesinde Mantık Biliminin Yeri”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4 / 2 (Aralık 2018), 93-104.
- Emiroğlu, İbrahim. *Klasik Mantığa Giriş*. Ankara: Elis Yayınları, 2012.
- Fahredden er-Râzî. *Şerhü'l-İşarât*, İstanbul: Millet Genel Kütüphanesi, Carullah Efendi, 1309, 1a-98b.
- Fahredden er-Râzî. *Kitâbu'l-Mulahhas fi'l-Mantık ve'l-Hikme*, c. I. thk. İsmail Hanoğlu, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Farâbî. “et-Tevtı'atü fi'l Mantık”. *Mantiğa Giriş Risaleleri*. çev. Yaşar Aydın. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- Farâbî. “İlimlerin Sayımı”. *Mantiğa Giriş Risaleleri*. çev. Yaşar Aydın. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- Gazâlî. *Makasidü'l-Felâsife*. thk. Ahmed Ferid el-Mezidî. Lübnan: Darû'l-Kutub 'Almiyye, 1971.
- Gutas, Dimitri. “İbn Sînâ'ya Göre Kelamın Mantığı”. çev. M. Cüneyt Kaya. *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* /34 (2008/1), 247-258.
- İbn Sînâ. *İşaretler ve Tembihler*. çev. Ali Durusoy, Muhittin Macit ve Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005.
- İbn Sînâ. *Mantiğa Giriş*. çev. Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2013.
- Keklik, Nihat. “Farâbî Mantığının Kökleri”. *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1961, 4/147-169.
- Öztürk Kocabıyık, Nilüfer. *Kadı Siraceddin el-Urmevî'nin Metafizik Anlayışı ve “Beyânü'l-Hakk” Eserinin Tahkiki ve İncelenmesi*, c. I-II(a-b). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

- Rescher, Nicholas. *İslam Mantık Tarihi*, çev. Ahmet Kayacık, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- Street, Tony. *İslam Mantık Tarihi*, çev. Harun Kuşlu, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- Urmevî. *Beyânû'l-Hâkk ve Lisânû's-Sıdk*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 1567, 1b-143a.